

Атаманчук Н. М. Особливості розвитку уявлень про себе у обдарованих дітей близькими рідними / Н. М. Атаманчук // Проблеми сучасної педагогічної освіти. Серія: Педагогіка і психологія. Випуск сорок другий. Частина 3. – Ялта: РВНЗ "Кримський гуманітарний університет", 2014. – С.244-251.

Психологія

УДК: 159.922.75.928 – 053.5 – 055.5/7

**Кандидат психологічних наук, доцент кфедри загальної,
вікової та практичної психології Атаманчук Н. М.**

Полтавський національний педагогічний
університет імені В. Г. Короленка (м. Полтава)

ОСОБЛИВОСТІ РОЗВИТКУ УЯВЛЕНЬ ПРО СЕБЕ У ОБДАРОВАНИХ ДІТЕЙ БЛИЗЬКИМИ РІДНИМИ

Анотація. В статті розглянуто вплив дорослих на самосвідомість обдарованих дошкільників. Визначено, що ставлення до обдарованих дітей з боку близьких рідних суттєво впливає на становлення самооцінки обдарованих дошкільників. Емоційно-ціннісне ставлення до себе обдарованих дітей залежить від вміння правильно рефлексувати очікувану оцінку з боку ровесників – партнерів по спільній діяльності.

Ключові слова: самосвідомість, самооцінка, обдарований дошкільник, батьки.

Аннотация. В статье рассмотрено влияние взрослых на самосознание одарённых дошкольников. Определено, что отношение к одарённым детям со стороны близких родных существенно влияет на становление самооценки одарённых дошкольников. Эмоционально-ценностное отношения к себе одаренных детей зависит от умения правильно рефлексировать ожидаемую оценку со стороны ровесников – партнеров по совместной деятельности.

Ключевые слова: самосознание, самооценка, одаренный дошкольник, родители.

Annotation. The article considers the the influence of adults on identity gifted preschoolers. Determined that the attitude to gifted children from those close relatives significantly influences on formation of self-esteem gifted preschoolers. Emotional and value attitude to themselves gifted children depends on the ability to properly reflect the expected assessment of peer - joint venture partners.

Key words: self-awareness, self-esteem, gifted preschooler, parents.

Вступ. Особливості психічного складу та соціальної поведінки обдарованої дитини старшого дошкільного віку свідчать, що її власні пріоритети, схильності й захоплення різуче відрізняються від її ординарних однолітків. Така нестандартність породжує проблеми на шляху встановлення й підтримки реально діючих контактів між обдарованою дитиною та навколишніми людьми.

До хибних вікових характеристик самообразу обдарованої дитини, розвитку в його структурі ідеалізованого уявлення про себе й пов'язаною з ним високою самооцінкою приводить або ж захоплююче ставлення до дитини батьків (тоді вона стає кумиром сім'ї), або – холодне, відторгуюче. Як стверджує С.П.Тищенко [1], цей феномен є результатом дії захисних стратегій самосвідомості, що дозволяє дитині, не дивлячись на несприятливі зовнішні умови, все ж зберігати позитивне самосприймання.

Керуючи процесом формування самообразу та самооцінки обдарованої дитини, близькі дорослі допомагають їй пережити своє ставлення до інших людей і ставлення інших людей до себе, оцінити себе як суб'єкта предметно-практичної діяльності та спілкування – з власної точки зору, а також з боку оточуючих, "відкрити для самої себе свої якості, здібності та можливості".

Дослідники дитячих здібностей (Дж. Гілфорд, Н. С. Лейтес, В. О. Моляко, Г. С. Костюк, А. Торренс та ін.) відзначають різучу активність і високий рівень саморегуляції в обдарованих дітей.

На індивідуальну своєрідність обдарованої людини, що

проявляється в унікальності внутрішнього світу творчої особистості, вказували В. О. Моляко, В. Е. Чудновський, В. С. Юркевич та інші.

У роботах останніх років (Л. Л. Гурова, О. М. Матюшкін, В. О. Моляко) поняття обдарованості розглядається як цілісна, інтегральна система, яка охоплює всі сторони особистості, а не лише сферу її інтересів чи здібностей. "Відкриття" людиною власних непересічних здібностей, ставши надбанням свідомості, вносить певні корективи у її взаємодію із соціальним оточенням, передусім у формування рівня домагань та характер очікувань щодо навколишніх людей.

Проте на сьогодні виконано дуже мало досліджень, присвячених вивченню самосвідомості обдарованих дітей.

Формулювання мети статті та завдань. Мета дослідження: проаналізувати особливості розвитку уявлень про себе у обдарованих дітей старшого дошкільного віку близькими рідними.

Відповідно до мети дослідження було поставлено завдання: виявити способи підвищення реалістичності очікуваної обдарованою дитиною оцінки себе з боку ровесників – партнерів по спільній діяльності (далі СД) як фактору удосконалення взаємовідносин між виконавцями спільної предметно-практичної діяльності.

Основний контингент досліджуваних становили обдаровані діти старших груп дошкільних навчальних закладів м. Полтави.

Виклад основного матеріалу статті. Проведені нами дослідження показали, особливості самооцінки обдарованих дітей старшого дошкільного віку і пов'язані з ними відносини із ровесниками-партнерами по СД мають тенденцію до закріплення і тим самим сприяють виробленню в них негативних особистісних якостей, а це, в свою чергу, веде до непорозумінь у спілкуванні з однолітками. Стає очевидною необхідність корегування дорослими взаємовідносин між обдарованими дітьми і ровесниками – партнерами по СД.

Нам необхідно було провести психолого-педагогічний експеримент.

Під час формувального експерименту провідна роль у керівництві активністю обдарованих дошкільників належала батькам, які стимулювали у своїх обдарованих дітей становлення оцінної діяльності. З батьками було проведено дискусію “Про особливості розвитку самосвідомості обдарованих дітей старшого дошкільного віку”. Батьки мали обговорити з дитиною ситуації (усього 10), у яких відображалися непорозуміння у спілкуванні між виконавцями спільної предметно-практичної діяльності, що виникали на основі неправильного оцінного ставлення до себе тієї чи іншої дитини.

Основна мета методів, рекомендованих батькам, полягала в тому, що близькі рідні сприяли розвитку в обдарованої дитини вміння правильно оцінювати саму себе та однолітків.

У становленні "образу самої себе" обдарованої дитини важливе значення належить вмінню рефлексувати оцінку себе з боку навколишніх. Згідно з нашим припущенням, батьки можуть сприяти формуванню в обдарованих дітей вміння правильно рефлексувати оцінку себе. Це вміння обдарованих дітей приведе до позитивних зрушень у сфері взаємовідносин з однолітками.

Ми вважаємо за потрібне пропонувати батькам проводити формувальні впливи на їхніх обдарованих дітей. З близькими рідними радимо проводити:

По-перше – дискусії на тему: “Про деякі особливості розвитку самосвідомості обдарованих дітей”.

По-друге – батьки можуть обговорити зі своєю обдарованою дитиною 10 ситуацій (ситуації відображають актуальні проблеми взаємодії між обдарованим дошкільником і ровесниками) з метою навчити її правильно рефлексувати оцінку себе з боку ровесників [2; 3].

Аналіз та синтез існуючих наукових даних В. А. Моляко [4], Дж. Піітро [5], А. І. Сільвестру [6] та інших дозволяють запропонувати деякі напрямки

роботи з обдарованими дітьми в межах сім'ї.

Ми рекомендуємо з батьками обдарованих дітей проводити дискусії за такими напрямками:

1. Соціально-психологічні проблеми обдарованих дітей.
2. Самооцінка та її значення у становленні обдарованої особистості.
3. Соціально-психологічні проблеми обдарованих дітей.
4. Самооцінка та її значення у становленні обдарованої особистості.

У ході дискусії варто звернути увагу на те, що:

- конфлікти – перші уроки життя в колективі. Завдання батьків створити позитивний фон спілкування, атмосферу поваги до дитини. Обдаровані діти наполегливіші в конфліктах і тому потребують більш продуманого, аргументованого їх вирішення;

- у сім'ї необхідно мати певну домовленість між близькими рідними щодо оцінки дитини. Адже оцінка для обдарованої дитини є мірою її самосприймання і самооцінки. Інтелектуально розвинена дитина, звичайно, часто намагається у всьому досягти успіху, викликати найбільш сильний резонанс батьків про свої дії. Не можна без міри захвалювати обдарованих дітей, проте не можна їх і недооцінювати;

- слід показувати дитині, що її люблять такою, яка вона є, а не за її успіхи. Ніколи не говорити, що вона гірша за інших дітей;

- необхідно дати зрозуміти дитині, що успіх та неуспіх зустрічаються в житті. Адже часто висока критичність обдарованих дітей по відношенню до себе змушує їх бути постійно невдоволеними результатами своєї праці, бажанням покращити їх;

- батькам не слід дивуватись, що їхня обдарована дитина інколи на фоні інших дітей може почувати себе дивною, не схожою на ровесників. Це все у неї від більш високих параметрів інтелектуального розвитку. Батькам потрібно доброзичливо поговорити з дитиною, відкрити їй переживання інших людей;

- перші уявлення про моральні норми обдаровані діти отримують від

батьків. Вони вважають моральним чи аморальним вчинок відповідно до реакції дорослого: все, що викликає обурення, – погано, все, що визиває захоплення, – добре. Ось чому, говорячи про моральну свідомість обдарованих дітей, батьки повинні пам'ятати про моральну свідомість обдарованих дітей, батьки повинні пам'ятати про свою участь у цьому процесі;

- допомагаючи дитині стати чесною, справедливою, доброю, батьки повинні допомогти їй стати просто людиною, тобто усвідомити себе реально, а не вигадано. Тільки при глибокому душевному контакті з обдарованою дитиною можна передати їй свої уявлення про світ, людей, про їх відношення між ними;

- не слід нав'язувати дітям зверхреалістичні, завищені очікування, тому що в них виникають внутрішні конфлікти між соціальним і реальним “Я”. Самоповага обдарованої дитини (переживання особистої значимості) впливає на її поведінку;

- важливо вчити обдарованих дітей рахуватися з думками інших;

- егоцентризм обдарованих дітей може мати і позитивну і негативну спрямованість. Тому в дошкільному віці потрібно виховувати такі якості, як: готовність допомогти, відповідальність, наполегливість, щедрість душі і т. ін.;

- важливо вчити дитину вільно спілкуватися як з ровесниками, так і з людьми різного віку. Потрібно пам'ятати, якщо дитина занадто захоплюється своїми справами і не має друзів, це означає, що вона не знайшла собі рівних серед ровесників. Завдання дорослих допомогти їй виправити це;

- необхідно вчити дитину доброзичливості до оточуючих її людей, ввічливості і турботи про інших.

Після дискусій батькам варто запропонувати для обговорення з обдарованими дітьми кілька ситуацій. Наведемо приклади окремих з них.

Ситуація 1.

Ця пригода трапилася в одному з дитячих садочків нашого міста.

Там була собі така дівчинка Н. Вона вмiла читати i писати. Що ж могло трапитися з шестирiчною дiвчинкою?

Одного разу вихователька Неля Василiвна пiдiйшла до дiвчинки Н. i питає:

З ким би ти хотiла разом малювати?

Нi з ким, от хiба що з дiвчинкою М. вона така слухняна. У нашiй групi менi важко працювати з дiтьми. От наприклад: дiвчинка О. – неуважна, хлопчик М. – має погану пам'ять, хлопчик Р. – нiколи нiчого не знає i не вмiє, хлопчик Б. – погано вiдповiдає на заняттях.

Майже усiх дiтей перебрала дiвчинка Н. – усi виявилися поганими. От тiльки про себе вона була високої думки: "Я вмiю i малювати, i конструювати, i лiпити, читати, писати, завжди можу дати вiдповiдь на будь-яке запитання. З дiтьми така морока, з ними так важко працювати".

Не турбуйся, – вiдповiла Неля Василiвна. – Ти спробуй придивитися до дiтей, можливо, вони не такi вже й "незнайки" i "невмiйки".

Так чи не так?

- Щоб ти порадив (порадила) дiвчинцi Н.?
- Чи могли б дiти твоєї групи поставити тебе на мiсце дiвчинки Н.? Чому ти так вважаєш?
- Ти хотiв би (хотiла б) бути на мiсцi дiвчинки Н.? Чому?

Ситуацiя 2.

Хлопчик Р. i дiвчинка М. разом будують два будиночки. Хлопчик Р. сказав: "Ти, дiвчинко М., як хочеш, а я буду будувати сам". Дiти почали працювати кожен сам по собi. Та хлопчик Р. будував швидко, але не якiсно, i дiвчинка М. намагалась зробити йому зауваження, хлопчик Р. вiдповiв: "Я й сам знаю, що менi робити. А ти, розумнице, не вчи мене!" Аж тут дiвчинка ненароком штовхнула свiй будиночок, i вiн розвалився. Хлопчик Р. радiсно сказав: "Ну от, а ще намагається вчити мене! Невдаха!" Проте дiвчинка не розгубилась i швидко виправила помилку, збудувала гарний новий будиночок. Та коли дiти почали оцiнювати свою

діяльність, хлопчик Р. вперто заявив: "А мені байдуже, чий будиночок кращий".

- На місце якої дитини можна поставити тебе? Чому?
- А чому ти вважаєш, що не можеш зайняти місце іншої дитини?

Чи можуть подумати твої ровесники, що ти займеш місце тієї дитини, яку назвеш? Чому?

Ситуація 3.

Юні розумники хлопчик П. та хлопчик М. розгадують кросворди.

Я думаю, що краще розгадувати кожному свій кросворд, – авторитетно сказав розумний хлопчик П.

Звичайно, – ще авторитетніше сказав ще розумніший хлопчик М.

Познайомимося ближче з нашими хлопцями.

Хлопчик П. починає розгадувати першим. Хлопчик М., трішечки поспостерігавши за діями хлопчика П., теж починає працювати. Хлопчик П. ще не вміє гарно та швидко писати і тому йому дуже складно виконувати це завдання. Літери зовсім не хотіли слухати хлопчика П., і це дуже засмутило хлопчика: він почав нервуватися, на очах з'явилися сльози. У хлопчика М. справи йдуть легко та швидко, він посміхається. Закінчивши розгадувати кросворд, хлопчик М. починає уважно спостерігати за діями хлопчика П. Хоч як хлопчику П. неважко, та він наполегливо працює, і врешті літери починають здаватися, перетворюючись у потрібні слова. Помітивши це, хлопчик М. починає заважати хлопчикові П.: то навмисне дає неправильні підказки; то глузує над тим, як хлопчик П. пише слова, а то й ніби ненароком штовхне його. Та хлопчик П. не здавався і врешті розгадав останнє слово.

Коли ж справа дійшла до оцінки виконаної діяльності, хлопчик М. знову взяв слово першим і почав гудити роботу хлопчика П., свідомо зменшуючи його успіх та підвищуючи свій.

До дитини зверталися з запитаннями, аналогічними попередній ситуації.

Аналіз експериментальних даних показав, що змодельовані нами

ситуації (які запропонували батькам для обговорення з їхніми обдарованими дітьми) сприяли покращенню в досліджуваних обдарованих дітей моральної регуляції. Ми спостерігали емоційну децентрацію (Д.Б.Ельконін), зміну ставлення дитини до навколишніх, зокрема однолітків – партнерів по СД.

У процесі становлення особистості обдарованої дитини і, зокрема розвитку емоційно-ціннісного ставлення до самої себе, важливу роль відіграло її спілкування з близькими дорослими. Під час обговорення ситуацій, у яких описувалися конфлікти між дітьми, обдарована дитина порівнювала саму себе з ними. Батьки разом з обдарованою дитиною аналізували оцінні відносини між дітьми у тій чи іншій ситуації. Таке обговорення допомогло обдарованим дітям в осмисленні своїх вчинків. Вони почали змінювати своє ставлення до однолітків – партнерів по СД. Про це свідчать експериментальні дані представлені на рис.1.

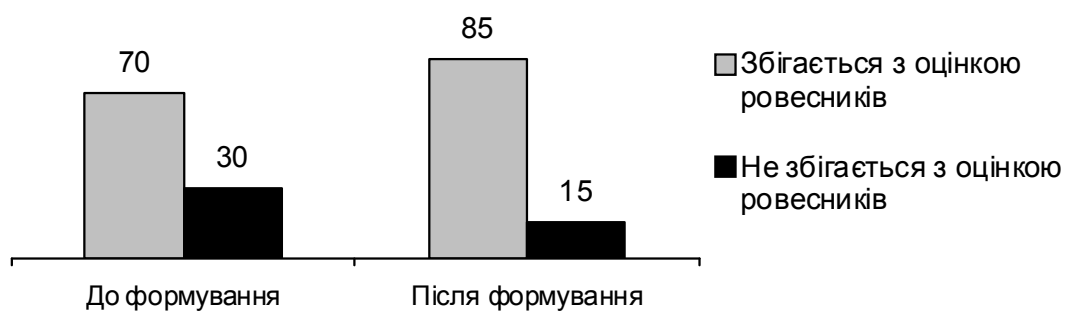

Рис.1. Динаміка очікуваної оцінки обдарованими дошкільниками свого успіху з боку однолітків – партнерів по СД , у %.

Із наведених на рисунку даних видно, що 15% обдарованих дітей навчилися правильно оцінювати однолітків – партнерів по СД, тобто вони стали вище оцінювати ровесників, більш реалістичного характеру набула їхня самооцінка. Цьому сприяло те, що, по-перше, батьки, після проведених з ними дискусій, частково змінили стиль виховання дітей. Це мало вплив на формування в обдарованих дошкільників більш реалістичних уявлень про самих себе. Так, наприклад, батьки Максима А.

(хлопчик вважав, що він може переважати інших у всіх видах діяльності) пояснили йому, що всі діти наділені певними здібностями, тому виставляти свою унікальність і нехтувати винятковістю інших негуманно. Самооцінка, неспотворена ореолом унікальності, допомогла обдарованому хлопчикові знайти своє місце серед ровесників та сприяла покращенню взаємин між ними. Батьки допомагали обдарованій дитині в пошуках реалістичних уявлень про саму себе. Спостереження показали, що реакція близьких дорослих значить для обдарованого дошкільника дуже багато.

По-друге, батьки давали дітям реальне уявлення про їхні здібності та можливості. Це певним чином відбилося на їх самооцінці та виявах власної активності стосовно партнерів по СД. У свою чергу, ровесники "будували" свої реальні стосунки з дитиною відповідно до того, як вона, з їхньої точки зору, ставиться до них та до самої себе.

Аналіз результатів, отриманих під час проведення формувального експерименту, показав, що в 17 досліджуваних (на трьох обдарованих дітей зазначені вище формувальні прийоми не мали належного впливу, очевидно, це пов'язано з тим, що на них потрібно впливати досить тривалий час), завдяки розширенню кола їхніх знань про самих себе та однолітків – партнерів по СД виникли якісні зміни у сфері самосвідомості.

Висновок. Отже, батьки стимулюють зародження і становлення в обдарованої дитини старшого дошкільного віку оцінної діяльності. Від них багато в чому залежить, чи будуть розвинені у дитини такі якості, як розуміння достоїнств своїх та ровесників; толерантність у ставленні до інших.

Близькі дорослі впливають на розвиток емоційно-ціннісного ставлення до себе обдарованих дітей (найбільш складний регулятор поведінки), шляхом вироблення у них вміння правильно рефлексувати очікувану оцінку.

Серед перспектив подальших досліджень на увагу заслуговує питання щодо вивчення особливостей образу "Я" обдарованих дошкільників.

Література:

1. Тищенко С. П. Психологічні чинники процесу керівництва розвитком творчих здібностей дошкільників (у контексті сімейного виховання) // Матер. допов. на Міжн. наук.-практ. конф. "Обдарована особистість: пошук, розвиток, допомога". – К., 1998. – С. 242-247.
2. Атаманчук Н. М. Чи знаєш ти себе? / Н. М. Атаманчук // Обдарована дитина. – № 2. – 2011. – С. 37-42.
3. Атаманчук Н. М. Чи знаєш ти себе? / Н. М. Атаманчук // Обдарована дитина. – № 3. – 2011. – С. 5-62.
4. Моляко В. О. Творчий потенціал людини як психологічна проблема / В. О. Моляко // Обдарована дитина. – 2005. – № 6. – С. 2–9.
5. Піїтро Дж. Як батьки і вчителі зможуть допомогти природному обдаруванню: поради Дж. Піїтро з книги "Розуміння Творців" // Обдарована дитина. – 1998. – №1. – С. 39-42.
6. Силвестру А.И. К вопросу о развитии самооценки в дошкольном возрасте // Новые исследования в психологии / А.И. Силвестру. – М.: Гроно, 2008. – № 2 (19). – С. 80–85.

References:

1. Tyshchenko S. P. Psykholohichni chynnyky protsesu kerivnytstva rozvytkom tvorchykh zdibnostey doshkil'nykiv (u konteksti simeynoho vykhovannya) // Mater. dopov. na Mizhn. nauk.-prakt. konf. "Obdarovana osobystist': poshuk, rozvytok, dopomoha". – K., 1998. – S.242-247.
2. Atamanchuk N. M. Chy znayesh ty sebe? / N. M. Atamanchuk // Obdarovana dytyna. – #2. – 2011. – S.37-42.
3. Atamanchuk N. M. Chy znayesh ty sebe? / N. M. Atamanchuk // Obdarovana dytyna. – #3. – 2011. – S.55-62.
4. Molyako V. O. Tvorchyyu potentsial lyudyny yak psykholohichna problema / V. O. Molyako // Obdarovana dytyna. – 2005. – # 6. – S. 2–9.
5. Piyitro Dzh. Yak bat'ky i vchyteli zmozhut' dopomohty pryrodnomu obdaruvannyu: porady Dzh. Piyitro z knyhy "Rozuminnyya Tvortsiv" // Obdarovana dytyna. – 1998. – #1. – S. 39-42.
6. Sylvestru A.Y. K voprosu o razvytyy samoosenky v doshkol'nom vozraste // Новые yssledovanyya v psykholohyy / A.Y. Sylvestru. – M.: Hrono, 2008. – # 2 (19). – S. 80–85.